

Montsegur, al País de Foix

ELS CÀTARS: UNA VEU SILENCIADA

ANTONI DALMAU I RIBALTA

UNA NOVA MIRADA¹

En els últims quinze anys, una realitat històrica tan reculada en el temps com ho és el catarisme ha estat objecte d'un interès doble: d'una banda, el dels historiadors mateixos, que han renovat de manera força remarcable les teories i les interpretacions tradicionals que s'havien anat repetint de manera acrítica durant molt de temps; de l'altra, el del públic en general, que, a partir d'una promoció turística molt intensa centrada en el Llenguadoc i a partir, també, d'una nova sensibilitat col·lectiva, s'ha interessat enormement per aquest moviment cristià medieval.

El resultat ha estat, doncs, una nova mirada, però també un rescat del catarisme del reducte fantasmagòric i risible a què l'havien reclòs tantes i tantes pàgines d'una ínfima solvència històrica i tantes al·lusions increïbles al sant Graal, a presumptes tresors ocults, a coves misterioses o a esteles discoïdals. Avui, sortosament, el catarisme pot ser vist i analitzat com allò que simplement va ser: un moviment religiós medieval que va sorgir

a diversos punts d'Europa al voltant de l'any mil i que, partint d'un encuny cristià innegable i amb algunes variants de pensament i de pràctica, va marcar en tot cas una dissidència notable envers el dogma de l'Església catòlica. I és per aquesta raó, per la seva heterodòxia i per la seva perillosa expansió, que va ser objecte d'una persecució ferotge que, utilitzant instruments tan poderosos com una croada militar i els tribunals de la Inquisició, va acabar per fer-lo desaparèixer de la història a finals del segle XIV.

UN MOVIMENT CRISTIÀ

Durant molt de temps, estudiosos d'escoles diverses van trencar-se el cap cercant la filiació d'aquesta "heretgia" que va estendre's per indrets ben diversos del continent europeu durant la Baixa Edat Mitjana, i molt principalment pel Llenguadoc. El seu caràcter dualista i la seva vinculació amb altres Esglésies dissidents que havien sorgit de forma simultània en els territoris dels Balcans —l'anomenat "bogomilisme"— van abonar un ampli corrent historiogràfic de tendència catòlica que definia el catarisme com a no cristià per essència i el relligava d'una manera exclusiva a les influències orientals. Per a aquest corrent, el dualisme absolut del catarisme seria clarament inconciliable amb les tesis de l'ortodòxia cristiana i tindria els seus orígens en el maniqueisme sorgit al segle III de la nostra era i en diverses sectes gnòstiques.

1. Aquest article és una versió resumida i lleugerament modificada del que, amb el títol "Els càtars. Un cristianisme sense creu" figura al catàleg de l'exposició *Càtars i trobadors. Occitània i Catalunya: renaixença i futur* que va ser organitzada pel Museu d'Història de Catalunya i que va restar oberta fins al 27 de juliol proppassat. L'autor agraeix al Museu la seva disponibilitat per fer possible la publicació d'aquest article (*N. de l'A.*)

Avui, les coses es veuen radicalment distintes. L'evidència d'algunes diferències insalvables entre maniqueus i càtars al voltant de diverses qüestions essencials han fet concloure a la historiografia moderna que és incorrecte continuar titllant el catarisme com una heretgia maniquea o neomaniquea. És absurd, també, continuar buscant filiacions que remunten fins i tot a Zoroastre, que cerquen la llum en unes arrels paulicianes o que pretenen fer néixer el catarisme occidental del bogomilisme oriental. Tot plegat és molt més simple: la doctrina càtara, sigui en el marc físic i temporal de l'Església romana o de l'Església grega, és vista actualment com una forma representativa, entre d'altres, del cristianisme medieval —per a alguns, un evangelisme fonamentalista—, una doctrina sense fundador ni data concreta de naixement que entronca directament amb el missatge de Jesucrist, que és fidel seguidora dels textos del Nou Testament, que conserva trets característics del cristianisme primitiu i que, en definitiva, és portadora d'un sagrament de salvació. I és que, com ha escrit Anne Brenon, *“allò que oposa finalment el catarisme i el catolicisme, molt més que no pas una divergència dogmàtica i teòrica entre monisme i dualisme, és una divergència de pràctica sacramental —baptisme de l'Esperit o eucaristia— entre dues Esglésies cristianes que tant l'una com l'altra pretenien rebre de Crist el poder i el gest de salvació de les ànimes —i que, això sí, s'excloïen l'una a l'altra.”*

Dit això, les diferències entre els *bons homes* i els catòlics són, tanmateix, prou evidents. I en el pla doctrinal moltes arrenquen, en efecte, de la concepció dualista dels primers, és a dir, de la seva afirmació de l'existència de dos principis originaris que són oposats i irreconciliables, un de bo i un de dolent.² Aquest darrer, anomenat

sovint pels càtars occitans “el dieu estranh”, no és altre que Satanàs, corruptor d'una bona part dels esperits celestials i creador del món corruptible integrat per la terra i tot el que conté —el mar, les muntanyes, els animals, les plantes, els éssers humans. És justament en aquest món d'origen diabòlic on el déu del mal va crear uns cossos de carn —dit d'altra manera, una espècie de túniques fetes del pell o de “terra d'oblit”—, dins els quals els àngels caiguts dels paradís estaven condemnats a romandre empresonats per sempre més. El Pare dels cels, però, que no podia assistir impassible a la condemnaió de les seves criatures, va enviar a la terra el seu fill, Jesucrist —concebut i descrit pels càtars d'acord amb la doctrina del docetisme, és a dir, negant l'existència de l'encarnació i atribuint-li simplement una aparença humana—, amb una missió doble: d'una banda, arrencar els àngels caiguts d'aquell oblit permanent en què vivien i, de l'altra, oferir-los un sagrament de salvació, l'anomenat *consolament*, un baptisme d'Esperit i de foc —i no d'aigua— que és atribuït per mitjà de la imposició de les mans i que garanteix la salvació d'aquells qui el reben.

Així doncs, la història de la humanitat no és altra que la progressiva salvació dels esperits caiguts, els quals, si no han rebut el consolament en el moment de la seva mort corporal, es veuen obligats a allò que modernament en diríem successives reencarnacions. En aquest sentit, la fi d'aquesta història de la humanitat —és a dir, la fi dels temps— es produirà, sempre segons la doctrina dels càtars, quan l'últim d'aquests esperits seduïts per Satanàs i allotjat dins la carn corruptible d'un cos humà pugui salvar-se: *“Llavors els justos resplendiran com el sol en el Regne del seu Pare”* (Mateu 24, 28). I no hi haurà ni judici final ni, molt significativament, cap mena d'infern, car l'únic infern no és altre que aquest baix món, que serà destruït i tornarà al no-res d'on va sorgir.

2. Aquest dualisme és vist ara més aviat com una radicalització d'un dualisme ja latent en el cristianisme de l'època. És la coneguda cita de Georges Duby: “De maniqueu, tot el cristianisme del segle XI ho era, espontàniament” (*Adolescence de la chrétienté médiévale*, Ginebra: 1967).

UNA LITÚRGIA I UNES REGLES

Aquesta és, en síntesi, l'estructura doctrinal del pensament dels *bons homes*, que lògicament va oferir, amb el pas dels temps i les diverses escoles doctrinals, algunes variants. I aquesta particular visió de l'origen del món, de la creació de l'home i de la fi dels temps es va traduir, a la pràctica, en un conjunt de regles i en una litúrgia que també els distingien essencialment dels catòlics.

Un element fonamental de distinció ja l'hem descrit fa un instant: és el consolament, l'únic sacrament del catarisme —enfront dels set que l'Església catòlica va deixar fixats al segle XIII—, que constituïa al mateix temps l'instrument d'ordenació d'aquells homes i dones que, molt abans de l'hora de la seva mort, no sols volien garantir la salvació de la seva ànima, sinó que, després de passar un temps de noviciat, desitjaven esdevenir religiosos de la seva Església i ser continuadors de l'obra dels apòstols. Ells foren, pròpiament, aquells que l'Església “usurpadora” designava pejorativament amb el mot insultant de “càtars”,³ però que el poble creient anomenava “bons homes, bones dones” o bé “bons cristians, bones cristianes”. Per la seva banda, els polemistes catòlics els anomenaven a vegades *perfectus hereticus*, és a dir, “heretges consumats” —i no pas “perfectes”—, i els papers de la Inquisició solien designar-los més sovint amb el nom d'*heretici*, a seques, o *heretici induti*, o sigui “heretges revestits”.

A la pràctica, però, els membres pròpiament dits de l'anomenada “Gleisa de Dio” —així la designaven, simplement, els creients del Llenguadoc— eren reconeguts per la gent normal i corrent del seu temps per pràctiques molt més quotidianes i més arran de terra: eren,

3. Tradicionalment, s'ha dit que “càtar” venia del grec *katharós*, és a dir, “pur”. La historiografia més recent, però, s'inclina més aviat per fer-la derivar del llatí *cati*, en alemany *Ketter* i en francès d'oïl *catiers* (“adoradors del diable en forma de gat”, o sigui bruixots).

per exemple, els qui no menjaven carn ni altres productes que fossin fruit de la generació d'uns cossos creats pel dimoni (en canvi el peix era acceptable, perquè a l'Edat Mitjana hom creia que els peixos naixien dels efluvis de l'aigua); o eren, també, aquells homes i dones que practicaven una castedat absoluta, una abstinència total dels plaers i de l'obra de la carn, i que per això mateix no donaven cap valor al sacrament del matrimoni i el consideraven un simple concubinatge.

Eren, d'altra banda, els mateixos que, en temps “normal”, vivien en cases obertes al bell mig dels pobles i ciutats —ben al contrari de la pràctica monàstica catòlica— i que es dedicaven incessantment a la predicació i a la pregària. Sempre en temps de llibertat, eren aquells mateixos que es vestien amb un senzill hàbit fosc de burell i que solien portar barba, i que compaginaven la seva vida religiosa amb la pràctica d'un treball manual, perquè així ho prescriuen per als cristians les epístoles de sant Pau i perquè ells no cobraven delmes dels seus feligresos ni es comportaven com a senyors feudals, a diferència dels clergues i els bisbes de l'Església de Roma d'aquell temps.

Vivint en comunitats separades per sexes, rebien de tant en tant la visita d'un “diaca” o d'un “bisbe”, i llavors li adreçaven un acte de submissió i, alhora, de penitència que era conegut amb el nom de *servisi* o *aparelhament*. Per la seva banda, els seus fidels, quan els trobaven a qualsevol indret o al bell mig del carrer, els feien prova de respecte i veneració mitjançant un *melhorier*, és a dir, un ritu que incloïa tres prosternacions i invocacions diverses. I quan aquests mateixos fidels els rebien a casa seva, els demanaven que partissin el pa, no pas com una equivalència de l'eucaristia catòlica —els càtars se'n reien, del que el concili IV del Laterà (1215) ja va designar amb el nom de transsubstanciació—, sinó com un acte de fraternitat i un memorial dels gestos de Crist durant el Sant Sopar.

Eren una gent singular, certament, que, seguint les *regles de justícia i de veritat*, vivien amb

extrema pobresa i coherència evangèlica, observaven tres quaresmes l'any i es comprometien a no jurar ni mentir, a no matar, a no judicar els altres. I solien complir aquestes regles, fins a l'extrem que, d'una banda, no prenién les armes ni per defensar-se de la persecució de què van ser víctimes i, de l'altra, quan queien presoners, confessaven planerament una fe que els portaria directament a la foguera. No tenien temples ni campanes, no veneraven imatges ni relíquies i no volien saber res de la creu (“¿veneraries l'instrument de suplici del teu pare?”, es deien entre si). Una altra cosa que els distingia dels clergues catòlics és que els càtars llegien els textos bíblics en la llengua del poble, cosa que feia la seva predicació molt més propera i eficaç.

Finalment, i sense voler exagerar la nota “feminista”, les dones d'aquesta Església hi eren en gran nombre i hi tenien un paper molt més actiu que no pas les monges de l'Església catòlica, ja que les càtares podien ser ordenades, donar el consolament, efectuar la benedicció del pa i, possiblement, predicar.

UNA ORGANITZACIÓ FLEXIBLE, UNA IMPLANTACIÓ NOTABLE

Amb el que hem dit fins ara, ja pot endevinar-se que, en la concepció organitzativa del catarisme, existien dos nivells perfectament distingibles. D'una banda, l'Església pròpiament dita, és a dir, la suma dels homes i dones que havien rebut el consolament; de l'altra, el poble creient, la massa de seguidors que encara no es trobaven plenament en la *via de la veritat*, però que, amb independència d'una vinculació més o menys estreta amb la vida quotidiana de la seva Església, aspiraven com a mínim a assegurar-se que, a l'hora de la mort, rebrien el consolament i, per tant, salvarien la seva ànima.

Com és ben natural, les diverses comunitats de l'Església dels Amics de Déu estaven connec-

tades entre si, però no pas amb l'estructura fortament jerarquitzada de l'Església de Roma, ni amb una figura culminant com ho era el Papa. Cada comunitat territorial tenia els seus diaques i el seu bisbe, però les diverses Esglésies eren autònomes entre si i mantenien vincles de germanor a l'estil de les primeres comunitats cristianes. En aquest sentit, per exemple, és interessant de saber que, en l'època de la seva màxima expansió (entre 1167 i 1209), va arribar-hi a haver al Languedoc fins a cinc “bisbats” i una cinquantena de “diaconats”, prova d'una implantació social que ha estat debatuda en el seu nombre però que podria xifrar-se en una cinquena part de la població total d'aquesta part d'Occitània. Tota aquesta xarxa eclesial se sustentava econòmicament, d'una banda, en el treball dels *bons homes*, que posaven en comú el fruit del seu esforç i acceptaven donacions dels creients, i, de l'altra, en els llegats que solien fer els creients moribunds arran de la recepció del consolament.

Com hem insinuat més amunt, la presència d'aquest moviment no es detecta exclusivament en les terres occitanes, sinó que, amb gran diversitat de designacions, se'n pot seguir el rastre a l'aleshores regne de França, a la Xampanya, a Flandes, a Borgonya, a Aquitània, a Alemanya, a Itàlia i, en un grau probablement testimonial, fins i tot a Lleó i a Anglaterra. I a Catalunya, és clar, tant al comtat del Rosselló com a les terres de muntanya del nord-oest i a les terres de la Catalunya nova, sempre amb uns contingents humans difícils d'avaluar —és difícil distingir el catarisme autòcton del catarisme occità exiliat—, però amb efectius tanmateix poc nombrosos.

Capítol a part mereixen les Esglésies orientals, les més antigues en el temps —des de mitjan segle X— i les últimes de desaparèixer. L'extensió de l'“heretgia” va ser francament espectacular a Bulgària —que és on va sorgir el “bogomilisme”—, l'Àsia Menor, Romania, Croàcia i, finalment, Bòsnia i Hercegovina, on va arribar a ser una autèntica religió d'estat.

LA REACCIÓ DE L'ESGLÉSIA CATÒLICA. LA CROADA

Els territoris que després serien coneguts amb el nom comú de Llenguadoc —en síntesi, el comtat de Tolosa, el vescomtat de Carcassona, Besièrs i Albi, el vescomtat de Narbona i el comtat de Foix— van esdevenir, doncs, i a partir del segle XII, una zona notablement “infectada per la depravació herètica”, amb el factor agreujant de la tolerància, la complaença o fins i tot l’adhesió d’alguns dels seus senyors feudals. Essent així les coses, no és gens difícil d’imaginar que l’Església catòlica veïés amb gran preocupació l’extensió d’aquelles doctrines en territoris tan propers al cor mateix de la cristiandat.

La resposta inicial davant aquesta amenaça va ser de caràcter pacífic, però posteriorment, a la vista de l’èxit escàs d’aquesta estratègia primera, la reacció papal ja va ser de caràcter extremament violent. Aquesta resposta final, que avui resulta tan inadmissible als nostres ulls, trobava aleshores la seva sustentació teòrica en una elaboració doctrinal que ja s’estava duent a terme des de feia més d’un segle i que, no sols legitimava la plena intervenció de l’Església en els afers temporals, sinó que justificava l’ús de les armes i la formació d’exèrcits que combatien en nom de Déu contra tota mena d’infidels.

Al començament, doncs, els pontífexs romans van promoure al Llenguadoc mesures pacífiques com és ara la tramesa de diversos legats papals, el suport a la predicació iniciada a partir de 1206 pel castellà Domingo de Guzmán —que responia al catarisme en el seu terreny i amb les mateixes “armes”— i l’organització de disputes o col·loquis públics entre representants significats d’ambdues Esglésies, com els que van celebrar-se, amb gran presència de públic, a Carcassona (1204), Servian (1206), Montreal (1207) i Pàmias (1207). Però el balanç d’aquesta estratègia, ja ho hem dit, va revelar-se ben aviat com a migrat i fins i tot contradictori.

Així doncs, la lògica del pensament de l’època i de la teocràcia pontifical instaurada pel papa

Innocenci III, el papa promotor de la croada contra els càtars (fresc del x. XIII, monestir de Sant Benet de Subiaco).

Innocenci III conduïa inexorablement a mesures més enèrgiques i efectives. De manera que l’assassinat en circumstàncies no aclarides d’un legat pontifical, el cistercenc Pèire de Castelnau, va servir de pretext per posar contra les cordes el comte de Tolosa, Raimon VI, i per engegar una operació militar que, de fet, ja feia temps que estava decidida i que va ser convocada mitjançant una butlla papal ressonant i terrible (*“Endavant, cavallers de Crist! Endavant, coratjosos membres de l’exèrcit cristià! Que el crit universal de dolor de la santa Església us arrossegui, que un zel piadós us arbori per venjar una ofensa tan gran feta al vostre Déu...”*). És, en definitiva, allò que es coneix amb el nom de “croada albigesa” (és a dir, contra els albigesos), un fet històric prou conegut que, per començar, va sembrar el terror i la desolació en les terres del Llenguadoc.⁴

En benefici de la brevetat, diguem només ara que la croada, la primera contra cristians en terra cristiana, va desplegar-se en dues fases separades. La primera, coneguda sovint com la “croada dels barons” (1209-1215), és la història d’una expedició militar d’una gran eficàcia i d’una gran brutalitat

4. “Albigès” és un sinònim de “càtar”, a causa del bisbat d’Albi, ja existent a l’inici del segle XII i situat dins el domini dels vescomtes de Trencavell.

—el carnatge de Besièrs (1209) n'és sens dubte la mostra més colpidora—, protagonitzada pels vassalls del rei de França, amb la figura eminent de Simó de Montfort, un notable militar normand i un home sanguinari que, després d'una campanya triomfal, va morir en el setge de Tolosa (1218).

Aquesta fase primera de la croada albigesa és la que està estretament vinculada, com és prou sabut, a la peripècia històrica del casal català —allò que els documents de l'època anomenen els *Regnes i terres del rei d'Aragó*—, pel fet que el rei Pere el Catòlic va ser un protagonista significatiu i dramàtic de la resistència occitana a l'*exèrcit de Déu*. I va ser-ho perquè s'hi va implicar d'una manera directa i perquè, contra tot pronòstic, va ser derrotat i mort a la batalla de Muret (1213). Aquesta derrota va tenir conseqüències greus, no sols per al desenvolupament mateix de la croada i dels territoris ocupats, sinó per a la història dels nostres avantpassats, ja que va significar la fi de l'expansió de la corona catalanoaragonesa per terres occitanes.

La primera fase de la croada va ser seguida per un període intermedi (la "reconquesta") en què els senyors occitans van recuperar notablement les seves posicions en el territori i l'Església càtara es va reagrupar al voltant del bisbe Guilhabert de Castras i va experimentar una notable revifalla (1216-1225).⁵ Però la posterior implicació personal del rei de França i la desmoralització consegüent d'uns senyors feudals exhaustos de tanta guerra van conduir fatalment a la forçosa i humiliant rendició del comte de Tolosa, Raimon VII, mitjançant el tractat de Meaux-París (1229), expressió manifesta d'allò que el trobador Bernart de Labarta anomenava "*una pau de clergues i francesos*". És la fase coneguda sovint com la "croada

5. Guilhabert de Castras, bisbe de Tolosa, va ser sens dubte el personatge més eminent del catarisme occità. Va morir en un edat molt avançada (cap al 1240), quan, després d'una activitat viatgera intensíssima, havia fet de Montsegur la seu de l'activitat de l'Església clandestina.

reial" (1226-1229). Aquest desenllaç hauria de portar més endavant, en produir-se la mort sense successió de l'hereva del comtat, Joana de Tolosa, i en compliment de les clàusules del tractat, a la plena annexió d'aquestes terres occitanes al regne de França (1271) i, en definitiva, a la fi d'allò que alguns han anomenat el *somi occitan*.

Tot comptat i debatut, la croada contra els albigesos no va aconseguir al final l'objectiu religiós que teòricament l'havia justificat. En canvi, i com acabem de veure, sí que va assolir plenament uns objectius militars i polítics que a l'inici no eren clarament previsibles i que, tanmateix, van acabar tenint una enorme transcendència històrica. El més sorprenent de tot és que el conjunt de les Esglésies càtares del Llenguadoc van sortir de la croada relativament actives —això sí, força delmades en els seus dirigents i sotmeses a les penalitats d'una vida clandestina— i, a més a més, revalorades davant els ulls del seu poble fidel per obra de la persecució ferotge de què havien estat objecte i de la consegüent aurèola del martiri, amb mortaldats col·lectives tan esgarrifoses com les fogueres de Menèrba (1210, cent quaranta víctimes), Lavaur (1211, quatre-centes) o Los Cassers (1211, més de seixanta). És per aquest motiu que, de manera gairebé immediata, l'Església catòlica va posar en marxa un mecanisme d'"extirpació de la pesta" que, aquest cop sí, es revelaria com a realment definitiva: la Inquisició.

LA INQUISICIÓ

En realitat, ja feia temps que diversos concilis havien anat posant les bases del marc jurídic que faria possible un procediment inquisitorial. Però va ser el papa Gregori IX qui va aplegar totes les disposicions promulgades fins aleshores en les anomenades causes de la fe i els va donar valor de llei universal. L'abril de 1233, diverses butlles pontificals consagraven el naixement d'un procediment especial d'"enquesta sobre

la perversió herètica” (*Inquisitio heretice pravitatis*), altrament dita Inquisició, un tribunal d'excepció que aquest cop depenia directament del papa i que tenia com a funció principal reprimir l'heretgia i destruir tot l'ampli teixit de solidaritats i complicitats que li donava suport. La tasca d'aquest tribunal, que tenia caràcter itinerant i que aixecava acta de totes les declaracions, va ser confiada pel papa als ordes mendicants, principalment els dominics. En el cas de les condemnes a mort, i per evitar que aquesta tasca correspongués a uns homes de l'Església, els inquisidors “abandonaven al braç secular” —és a dir, al poder temporal: comte, senyor, agent reial— el compliment de les sentències mitjançant la pena de foc i la confiscació dels béns del condemnat.

Els inquisidors, doncs, només han de retre comptes al sobirà pontífex i gaudeixen de poders especials, entre els quals la condemna de qualsevol sospitos a penes de presó perpètua i l'exhumació dels cadàvers de sospitosos d'heretgia perquè puguin ser cremats. Executen amb un zel i amb un rigor extrems la seva funció, cosa que els aboca a la comissió d'errors sovintejats i els indisposa terriblement davant la població. D'altra banda, compten amb considerables mitjans auxiliars i amb un procediment perfectament establert que apliquen de manera cada vegada més sistemàtica: visita dels llocs, sermó general, temps de gràcia, denúncia, jurament, interrogatori, tortura, confessió, acusació, sentència sense apel·lació possible i execució de les penes (pagament de multes, pelegrinatges a llocs sants, portada de creus cosides a la roba, presó en diversos graus i mort a la foguera). El seu mètode de treball i l'enorme marge d'arbitrarietat en la seva aplicació causen sovint el terror de la població, sobretot a causa de la generalització dels interrogatoris i de l'ús sistemàtic de la delació, que acaben causant un impacte psicològic de considerable importància.

En qualsevol cas, els efectes sobre el catarisme, al llarg d'un segle d'actuació pertinaç i constant

de la Inquisició, van ser calamitosos, ja que aquest moviment religiós va acabar essent esborrat per complet. Les primeres víctimes de la Inquisició del Languedoc van ser dos bons cristians a Albi, el 1234; les últimes, tres homes i una dona creients, a Carcassona, el 1329. Poc abans, el darrer *bon home* conegut, Guilhem Belibasta, s'havia exiliat a terres catalanes però havia acabat sent víctima d'un parany, empresonat i finalment cremat el 1321. Cal observar que, en la lògica de la doctrina càtara, va ser exactament en aquest darrer moment quan va produir-se la mort efectiva de l'Església, just quan, tot i continuar existint una massa dispersa de fidels sense pastor, el darrer dels bons homes ja no va poder transmetre a cap altre company de creença aquell baptisme per mitjà de la imposició de les mans que s'havien anat transmetent l'un a l'altre des del temps dels apòstols.

ELS ANYS ÚLTIMS DE L'ESGLÉSIA DISSIDENT

D'entre la llarga llista d'incidències que, lògicament, van produir-se en el transcurs d'aquesta centúria d'activitat inquisitorial, són remarcables quatre moments històrics concrets que val la pena de recordar, encara que sigui breument.

El primer de tots, l'anomenada “matança d'Avinhonet”, que va tenir lloc en aquesta població del Lauraguès la nit de l'Ascensió de 1242 i que va suposar la mort brutal de dos inquisidors i de tot el seu seguici, així com la destrucció dels seus papers, a mans d'un escamot de senyors feudals desposseïts dels seus béns (*faidits*, en occità) i residents al castell de Montsegur. Aquesta acció violenta —l'única atestada en què es detecta un consentiment exprés per part de la jerarquia càtara— pretenia ser una represàlia, sense cap mena de dubte, però també el senyal d'un aixecament popular que havia de fer costat a la guerra del comte de Tolosa contra el rei de França.

El segon moment remarcable és la forçosa capitulació, després d'un setge de deu mesos,

del castell de Montsegur, un singular *castrum* del comtat de Foix que es trobava al capdamunt d'un pollegó rocós de 1.200 m d'altura i que al llarg dels anys havia esdevingut, en termes de la jerarquia catòlica, el *caput dragonis* de l'heretgia. La rendició d'aquesta plaça, on s'havien arribat a allotjar, de forma increïble, fins a quatre-cents o cinc-cents persones, va comportar a continuació la crema d'uns 225 membres de l'Església dissident, el 16 de març de 1244, en l'indret del peu de la muntanya que encara avui es recorda com a *prat dels cremats*. Per la significació especial de Montsegur i per la importància dels dirigents càtars que s'hi havien anat concentrant —i que hi van morir—, aquest episodi va representar un cop duríssim per a la continuïtat de l'acció clandestina del catarisme occità.

El tercer moment històric que val la pena remarcar és una certa revifalla de l'Església moribunda durant un període excepcional de deu anys (1300-1310), gràcies a l'acció d'una dotzena d'homes i dones encapçalats per dos notaris ja madurs de l'alta societat de Foix, els germans Pèire i Guilhem Autier, que havien rebut l'ensenyament de la doctrina i el consolament en els medis de l'exili a la Llombardia. La Inquisició va acabar-los capturant i cremant a tots, l'un darrere l'altre, en una acció que va posar terme a un autèntic cant de cigne del catarisme al Llenguadoc.

Hi ha un darrer moment que convé de retenir. En les tres primeres dècades del segle XIV, primer el dominic Geoffroy d'Ablis i després el cistercenc Jacme Fornier, bisbe de Pàmias i futur papa amb el nom de Benet XII, van sotmetre els territoris del país de Foix a una intensa i profunda activitat inquisitorial que avui constitueix una font preciosa per al coneixement del catarisme més tardà, aquell que havia quedat reclòs i profundament arrelat en els pobles muntanyencs. I no sols això: com a conseqüència d'aquesta investigació, podem dir perfectament que el poblet de Montalhô, per exemple, és el municipi medieval europeu més ben conegut en tots els seus aspec-

tes: demografia, condicions de vida, mentalitats, costums i creences.

I això és tot. Ja hem vist que l'Església occitana pot donar-se per morta al final de la tercera dècada del segle XIV. A França i els països germànics ja s'havia extingit un segle i mig abans. A Itàlia, que també havia viscut episodis de persecució molt sagnants —com és ara la crema d'uns dos-cents heretges a les arenes de Verona, el 1278—, havia desaparegut pràcticament al començ del segle XIV, però encara se'n troba algun rastre fins a un segle després. I a Bòsnia l'Església resistiria fins a la conquesta turca de mitjan segle XV.

Caplletra en forma de peix del ritual càtar de Lió (segona meitat del segle XIII).

EPÍLEG

En definitiva, podríem resumir tot el que hem dit recordant que, en un moment determinat de la història, en un context de desplegament del feudalisme, de desenvolupament urbà, d'increment dels intercanvis comercials, de renovació de les idees i, finalment, de profunda corrupció de l'Església catòlica, va aparèixer i va arrelar en diversos punts d'Europa, però molt significativament als territoris dels Balcans, al nord d'Itàlia i als comtats i vescomtats del Llenguadoc, un moviment religiós de caràcter cristià que s'apartava del dogma catòlic i que va ser severament perseguit i anorreat.

Les circumstàncies històriques van fer que, a Occitània, la peripècia d'aquesta Església considerada herètica s'imbriqués de manera inseparable amb la sort del poble d'on havia sorgit i on havia arrelat profundament. A la pràctica hi ha haver, doncs, una relació molt estreta, sovint inseparable, entre la resistència religiosa del catarisme contra l'ordre de l'Església de Roma i la resistència política dels senyors feudals d'aquells territoris contra la conquesta reial per part la dinastia francesa dels Capets. D'altra banda, aquesta història va tenir molts altres protagonistes i convidats més o menys forçosos, entre els quals el casal de Barcelona per raons geogràfiques i de vassallatge, fins a l'extrem que la sort dels càtars i els occitans va tenir efectes directes en la sort dels catalans mateixos. És per això, i per la gravetat i la transcendència de tots aquells conflictes, que aquest moment històric tan concret desvetlla en tots nosaltres, tants segles després, un interès especial, una revisió constant, una emoció viva.

BIBLIOGRAFIA

- ALVIRA CABRER, MARTÍN** (2002). *El Jueves de Muret. 12 de septiembre de 1213*. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- BRENON, ANNE** (1994). *El véritable rostre dels càtars. Creences i estil de vida*. Pròleg de Jordi Ventura (*Càtars i catarisme a Catalunya*). Lleida: Pagès Ed./ Barcelona: Ed. Proa, 1998.
- DALMAU I RIBALTA, ANTONI** (2002). *Els càtars* (cd-rom i llibre). Barcelona: Editorial UOC.
- DALMAU I RIBALTA, ANTONI** (2002). *Una escapada al país dels càtars. Guia de viatge*. Barcelona: Columna, p. 15-58.
- MESTRE I GODES, JESÚS** (1994). *Els càtars. Problema religiós, pretext polític*. Barcelona: Edicions 62.
- OLDENBOURG, ZOÉ** (1959). *La hoguera de Montsegur. Los cátaros en la historia*. Barcelona: Edhasa, 2002.
- VENTURA, JORDI** (1960). *Pere el Catòlic i Simó de Montfort*. Barcelona: Editorial Aedos [reed. 1996].
- VENTURA, JORDI** (1959-1960). *El catarismo en Cataluña*. Barcelona: Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XXVIII, p. 75-168.
- ZAMBON, FRANCESCO** (1998). *Paratge. Els trobadors i la croada contra els càtars*. Barcelona: Columna. La Flor Inversa, 4.

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igualada, 1951) és escriptor i fundador i director de la *Revista d'Igualada*. Estudiós del catarisme, ha publicat tres obres al voltant d'aquesta matèria: una novel·la (*Terra d'oblit. El vell camí dels càtars*, 1998), una guia (*Una escapada al país dels càtars. Guia de viatge*, 2002) i un cd-rom i llibre (*Els càtars*, 2002).